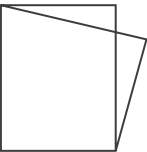

Erasmus af Rotterdams triumf og tragedie

Stefan Zweig

Finn Wiedemann,
lektor, Institut for
Design, Medier og
Uddannelsesvidenskab,
Syddansk Universitet

Europa havde aldrig været stærkere, rigere og smukkere, skrev forfatteren Stefan Zweig i *Verden af i går* om 1900-tallets første årti. Zweig havde været optimist før 1. verdenskrig og var det vel også i dele af mellemkrigstiden. I 1930'erne lukkede verden sig om sig selv igen. I 1934 flygtede han fra Østrig til England, senere til USA og Brasilien, hvor han endte med at tage livet af sig selv i 1942. Bogen blev først udgivet efter hans død.

I *Verden af i går* beskriver han den europæiske, ikke nationalistiske ånd, som fandtes før 1. verdenskrig og i mellemkrigstiden. Zweig havde venner i mange europæiske lande og var ofte på farten mellem de europæiske kulturhovedsteder. Hans teaterstykker blev sat op rundt omkring i Europa, og hans bøger var

bestsellere og blev oversat til adskillige sprog. Zweig var i sin samtid en kendt skikkelse.

I første halvdel af 30'erne gav lyden fra nazisternes støvletramp genlyd i gaderne, og hvor Zweigs teaterstykker før påkaldte sig stor interesse i Tyskland, blev de nu forbudt. Zweig blev kaldt jøde, selv om han tog afstand fra etniske og nationale mærkater.

Erasmus af Rotterdam
Som et modsvar skrev han bogen om Erasmus af Rotterdam (1469-1536), der udkom i 1934. Erasmus var tysk, europæer og kristen. Et renæssancemenneske, der blev kaldt humanismens fader, og som tog afstand fra krig og fanatisme. Han forsøgte at bygge bro til alle sider og nægtede at tilslutte sig

noget parti. ”Jeg elsker friheden og kan aldrig tilslutte mig noget parti,” som Zweig citerer ham for. Opdragelsen til humanitet, forståelse og medmenneskelighed skulle ske gennem uddannelse og læsning.

Zweig fandt trøst og opmuntring i at beskæftige sig med et menneske, som repræsenterede fornuft, medmenneskelighed og oplysning midt i en antihumanistisk tid.

Erasmus af Rotterdam er bogen om den første humanist og europæer. Erasmus skrev på latin. Et sprog, som vel var datidens engelsk og derfor henvendte sig til mange. Bogen er på den ene side en biografi. Vi får noget at vide om Erasmus’ liv, bl.a. baseret på Erasmus’ brevvekslinger. Erasmus korresponderede flittigt med datidens intelligentsia og skrev ofte op til 30-40 breve om dagen.

Vi hører om Erasmus’ liv fra fattig ungdom og uddannelsen til præst, selv om han aldrig praktiserede, og til berømt intellektuel, og til han dør i næsten glemsel. Zweigs ærinde er dog ikke at skrive en levnedsbioграф. Ærindet er at fortælle om hans tanker og ideer og om den humanisme, han repræsenterede, men også om den tragedie, som ramte ham.

På et tidspunkt var Erasmus Europas mest feterede intellektuelle, som fyrster, lærde og gejstlige henvendte sig til. Han endte sine dage med en følelse af at være glemt og udstødt. Han måtte gentagne gange bryde op fra land til land på grund af religionsstridigheder – også her er der en parallel til Zweig. Bogen fortæller også om den tid, Erasmus virkede i. Renæssancen, hvor interessen for

kunst og videnskab blomstrede, og hvor kirkens magt og monopol blev udfordret, og der tegnede sig en lys fremtid for menneskeheden. ”Et vidunderligt øjeblik er Europa samlet i den humanistiske ønskedrøm om en fælles civilisation, der med et verdenssprog og en verdensreligion og en verdenskultur skal gøre ende på den urgamle, skæbnesvangre strid,” som det formuleres.

Det vidunderlige øjeblik blev dog snart afløst af kirkelig strid mellem protestanter og katolikker, konflikter, borgerkrig og krig. Thomas More blev halshugget, Thomas Müntzer henrettet. Såvel Erasmus’ ærinde og livsprojekt som den tid, han virkede i, der i første omgang tegnede så lys, men senere formørkedes, kunne Zweig spejle sig i.

Antagonisten Martin Luther
Erasmus’ antagonist er Martin Luther. Striden mellem de to er bogens dramatiske højdepunkt. Først beundrer Luther Erasmus, men da Erasmus ikke vil tage parti for og imod katolicismen eller den gryende reformation, kommer det til en konflikt mellem de to åndsfyrster. Luther repræsenterer det stik modsatte af Erasmus i krop, sind og væremåde. Forsonlighed over for fanatisme, fornuft kontra lidenskab, verdensborgerskab kontra nationalisme, evolution kontra revolution. Denne modsætning kommer ligefrem til udtryk i deres fysiognomi. ”Luther, bjergmandssøn og efterkommer af bønder, sund og rask, skælvende og næsten faretruende fuld af opdæmmet kraft ... Når han opløfter sin røst, drøner et helt orgel i hans bryst.” Mens Erasmus fremstår skrøbelig og svagelig med pergamentagtig hud, der ofte fryser og dagligt må drikke bourgognevin for at styrke blodet.

Luthers Gud er stridsmanden. Erasmus’ Gud er tilgiveren og forsoneren.

I bogens efterord sammenligner Thomas Mann Erasmus af Rotterdam med en anden samtidig, Machiavelli, der som bekendt skrev bogen *Fyrsten*. Et værk, der hyldede magt og magtudfoldelse. Politik frakoblet etik. Hos Erasmus var målet i stedet for retfærdighed. Politik med etik kunne man sige.

Erasmus af Rotterdam i dag
Spørgsmålet er, om vi i dag ikke også kan spejle os i såvel Erasmus’ som Zweigs tid. I dag er der ikke støvletramp i gaderne og forfølgelse af jøder, men vi lever i en urolig og ustabil tid. Vi er ikke i krig, men vi har heller ikke fred, som statsministeren har formuleret det. Engang troede vi på fremtiden, som den sigende titel er på journalistens Christian Bennikes bog, der kom for et par år siden.

Krigen i Ukraine, klimakrise, en amerikansk præsident, som har vendt Europa ryggen, og som har gjort op med den sikkerhedspolitiske orden, vi har kendt siden 2. verdenskrig, og som tydeligvis flirter med højreradikale kræfter. Alt imens han åbenlyst tager fra de fattige og giver til de rige og lyver stærkere end et vist dyr kan rende.

Dertil kommer en indre krise i Europa og vesten. Fra fanatiske wokeister til unge med trivselsproblemer og en generel følelse af, at vi har været vidne til, at vi har set og mødt det bedste, som verden kan tilbyde. Det er blevet pessimismens tid, og de dårlige tider bliver måske værre.

Donald Trump, og andre nutidige ledere med autoritære træk, minder på

mange måder om Erasmus’ antagonist Luther. Hvor Erasmus argumenterede for fornuft, fred og forsoning, var Luther en stridsmand, som elskede konflikter, ikke holdt sig tilbage fra at lyve og var opfarende og konfronterende. En person, der som nævnt såvel i statur, temperament og opførsel repræsenterede det stik modsatte af Erasmus. Selv om Luther senere fortrød, skrev han fx ”Den, der knuser Erasmus, han knuser en lus, og den stinker blot endnu værre, når den er død, end da den var levende”.

Vi genkender nutidige ledere, der ikke tåler at blive modsagt, og som kræver ubetinget loyalitet af deres omgivelser, ellers så knuser og håner de deres modstandere.

Vor tids helte
I vor tid har humanismen det svært. Og det er ikke kun, fordi studiepladserne på landets universiteter bliver færre. Sådan var det også på Zweigs tid. Bogen kan minde os om humanismens indhold og om, at vi som intellektuelle, hvis vi ellers tør kalde os det, stadigvæk har en rolle at spille i kampen for humanitet, retfærdighed, forsoning, forståelse og fravær af lidelse. Ideer, som, selv om jeg næsten ikke tør skrive det, er universelle.

Erasmus var på nogle områder som menneske svag og konfliktsky. Han svigtede, da han måske personligt kunne have gjort en forskel i datidens kirkestrid. I forbindelse med centrale kirkekonventer i Worms og Augsburg. Som mennesker er vi fejlbarlige.

Nogle gange kan vi nemmere identificere os med og spejle os i dramatiske personlige historier end i vanskelige og abstrakte pædagogiske og sociologiske teorier. Selv om bogen om Erasmus af Rotterdam er skrevet for over 90 år siden og handler om en mand, der levede for 500 år siden, er det alligevel en tydelig bro til vores egen tid. Den personlige historie bliver en metafor eller et fluepapir for tendenser og konflikter, der kendetegner vores samtid. Også i dag har vi brug for humanistiske helte, som vi kan spejle os i, og for antihelte, vi kan tage afstand fra.

REFERENCER

Bennike, C. (2023). *Engang troede vi på fremtiden*. Gyldendal.
Machiavelli, N. (2016). *Fyrsten*. Gyldendal.

Zweig, S. (2013). *Verden af i går. En europæers erindringer*. Rosinante.